

Εισαγωγή του επιμελητή

Η ζωή είναι γεμάτη συμπτώσεις. Σε μια τέτοια –ευτυχή– σύμπτωση οφείλεται και η συγγραφή του γερμανικού βιβλίου που διαβάσετε: «Die Philhellenenzeit» («Η εποχή των φιλελλήνων»). Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή, που θα μας οδηγήσει στα πρώτα βιβλιοπωλεία που λειτούργησαν στην Αθήνα μετά την Επανάσταση του '21.^{1,2,3} Θα δείτε γιατί.

Το πρώτο γερμανικό βιβλιοπωλείο στην Αθήνα ιδρύθηκε από τον Βενέδικτο Ριτς (Benedikt Ritz). Από τις εκδόσεις του ιδίου κυκλοφόρησε και το πρώτο γερμανικό βιβλίο στην Αθήνα, συγγραφέας του οποίου ήταν ο Φρειδερίκος Ούνγκερ (Friedrich Unger), ο ζαχαροπλάστης του βασιλιά Όθωνα. Τίτλος του ήταν «Η ζαχαροπλαστική της Ανατολής» (Conditorei des Orients), τυπώθηκε δε στην Λειψία το 1838 από τον οίκο G.P. Melzer. Αυτό το καλαίσθητο βιβλίο με την πλούσια εικονογράφηση είναι σήμερα εξαιρετικά σπάνιο και, αν ποτέ εντοπιστεί σε δημοπρασία, πανάκριβο. Ο Ριτς, που διατηρούσε και υποκατάστημα της επιχείρησής του στο Ναύπλιο, κυκλοφόρησε το 1834 μαζί με τον Γκ. Ζακέ (G. Jaquet) από το Μόναχο, τον πρώτο χάρτη της Αθήνας, τον οποίο είχαν σχεδιάσει οι γνωστοί αρχιτέκτονες Σάουμπερτ (Schaubert) και Κλεάνθης, αμφότεροι μαθητές του Σίνκελ (Schinkel). Ο Ριτς παντρεύτηκε το 1837 στην Αθήνα τη Μαρία Φέχτελ (Maria Föchtel).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1830 το βιβλιοπωλείο του Ριτς, το οποίο βρισκόταν στο ισόγειο του ξενοδοχείου «Ευρώπη» στην οδό Αιόλου, αναλαμβάνει ο Αδόλφος Ναστ (Adolf Nast). Αναφέρεται συχνά σε οδοιπορικά της δεκαετίας του 1840 και του 1850, καθώς και στα ημερολόγια της Χριστιάνας Λυτ (Christiana Lüth),⁴ της συζύγου του προσωπικού ιερωμένου της βασίλισσας Αμαλίας. Το εν λόγω βιβλιοπωλείο απετέλεσε στην εποχή

¹Κώστας Χατζιώτης, *Βιβλιοπωλεία και εκδοτικοί οίκοι της Αθήνας*, τόμ. 1, Αθηναϊκή Βιβλιοθήκη, Δήμος Αθηναίων, Αθήνα 2000.

²Andreas Kertscher, Hans-Bernhard Schlumm, *Das Land der Verheissung*, IFB Verlag Deutsche Sprache, Paderborn 2017

³Hans-Bernhard Schlumm und Andreas Kertscher (Hg.), *Deutsche Spuren in Griechenland*, Verlag der Griechenland Zeitung, Athen 2018.

⁴Αριστεά Παπανικολάου-Κρίστενσεν, *Χριστιάνα Λυτ. Μια Δανέζα στην αυλή του Όθωνα*, Ερμής, Αθήνα 2011.

του σημαντικό σημείο συνάντησης της γερμανικής παροικίας της Αθήνας και ταυτόχρονα σημαντικό σταθμό για τους γερμανόφωνους επισκέπτες της πόλης. Στα τέλη της δεκαετίας του 1850, ο Ναστ κλείνει το κατάστημά του αλλά τη γερμανική κυριαρχία στο βιβλαιοπωλικό τοπίο της Αθήνας⁵ συνεχίζει ο Κάρολος Βίλμπεργκ (Karl Wilberg), ο οποίος έφτασε στο Κλεινόν Άστυ στα μέσα της δεκαετίας του 1850 και το 1858 άνοιξε βιβλιοπωλείο στην πλατεία Συντάγματος, στην αρχή της οδού Ερμού. Ο Βίλμπεργκ γεννήθηκε το 1829 στο Έσεν (Essen) και ήταν ο μεγαλύτερος γιος του καθηγητή δρ. Βίλμπεργκ και της συζύγου του Λουίζε, κόρης του ιδρυτή του διάσημου εκδοτικού οίκου Μπέντεκερ (Baedeker),⁶ κάτι που τον βοήθησε να εκδώσει τον εξαιρετικά σπάνιο σήμερα οδηγό Μπέντεκερ για την Αθήνα⁷ σε τρεις γλώσσες (γερμανικά, αγγλικά και γαλλικά). Στην τρίτομη έκδοση του Κώστα Χατζιώτη για τα αθηναϊκά βιβλιοπωλεία αναφέρεται ότι ο Βίλμπεργκ εξελίχθηκε σε επιφανή προσωπικότητα του βιβλαιοπωρίου και παράλληλα ασχολήθηκε και με την έρευνα για το ελληνικό βιβλίο. Μαζί με τον Ερρίκο Μπεκ (Heinrich Beck) ίδρυσε μια δανειστική βιβλιοθήκη, καθώς εκείνον τον καιρό τα βιβλία ήταν πολύ ακριβά. Το 1873 ο Κάρολος Βίλμπεργκ ανακηρύχθηκε πρόξενος του Γερμανικού Ράιχ και το 1882 πέθανε στην Αθήνα. Ακριβώς εκείνη τη χρονιά έφτασε στην Αθήνα ο Γουλιέλμος Μπαρτ (Wilhelm Maria Barth) κατόπιν πρόσκλησης του Βίλμπεργκ, ο οποίος είχε τότε την αντιπροσωπεία της εταιρείας Σιμφ (Schimpf) από την Τεργέστη, όπου κατά το παρελθόν είχε εργαστεί ο Μπαρτ.⁸

Ο Μπαρτ γεννήθηκε στις 9 Απριλίου 1856 στο Μέσεντε (Meschede) της Βεστφαλίας. Ήταν γιος του αρχιάτρου Δρ. Ιωσήφ Μπαρτ και της γυναίκας του Φραντσίσκας. Φοίτησε στο γυμνάσιο στο Έμμεριχ (Emmerich) και ολοκλήρωσε τη μαθητεία του ως βιβλιοπώλης στην εταιρεία του συγγενούς του Ροδόλφου Μπαρτ στο Άαχεν (Aachen). Εξάρσκησε αυτό το επάγγελμα

⁵Σε αυτό βέβαια συνέβαλε και το γεγονός ότι ένα σημαντικό τυπογραφείο της εποχής, το της «Εστίας» των Κ. Μάισνερ (C. Meissner) και Ν. Καργαδούρη, είχε γερμανικές καταβολές.

⁶Η σειρά των ομώνυμων ταξιδιωτικών οδηγιών ξεκινάει ήδη από το 1832 από τον εκδοτικό οίκο του Καρόλου Μπέντεκερ (Karl Baedeker) στο Κόμπλεντς (Koblenz). Έγιναν γνωστοί ως «Μπέντεκερ», διακρινόμενοι για την ακριβολογία και την πλούσια εικονογράφησή τους καθώς και για το εμβληματικό βαθύ ερυθρό τους κάλυμμα με τον τίτλο σε χρυσотυπία. Έτσι θεωρούνται μέχρι σήμερα το προτυπο ταξιδιωτικών οδηγιών. Η εξαιρετικά σπάνια πρώτη έκδοση για την Ελλάδα κυκλοφόρησε το 1883. Σε αυτήν συμμετείχε και ο διάσημος αρχαιολόγος Ντέρπφελντ (Dörpfeld), προσωπικός φίλος του Γουλιέλμου Μπαρτ, ενός εκ των συγγραφέων του ανά χειράς βιβλίου.

⁷Karl Baedeker, *Athen und seine nächste Umgebung*, Leipzig 1896.

⁸Siegfried Mackroth, *Das Deutschtum in Griechenland*, (σ. 68), Ausland und Heimat Verlags-Aktiengesellschaft, Stuttgart 1930.

το 1877 στην Τεργέστη, το 1878-1880 στη Βιέννη και ως διευθυντής πια το 1881-1882 στη Λειψία.⁹ Στις 7 Ιουλίου 1885 παντρεύεται στη Βιέννη τη Λουκία Πεντράτσι (Pedrazzi), κόρη του Αυστριακού ταγματάρχη Ευγενίου Πεντράτσι και της συζύγου του Ευγενίας Έρμαν (Ehrmann).

Στην Αθήνα ο Μπαρτ ανέλαβε για λίγο καιρό τη διεύθυνση του βιβλιοπωλείου του Βίλμπεργκ μετά τον θάνατό του, το οποίο όμως αργότερα λειτούργησαν οι δυο γιοι του σαν υποκατάστημα του γαλλικού εκδοτικού οίκου Νιλσόν (Nilsson). Ίσως γι' αυτόν τον λόγο ο Μπαρτ αποχώρησε και ίδρυσε μαζί με τον Αιμίλιο φον Χιρστ (Emil von Hirst) ένα εκδοτικό βιβλιοπωλείο το οποίο από το 1889 ως το 1898 εξέδωσε το πρώτο εγκυκλοπαιδικό λεξικό κατά το πρότυπο του γερμανικού Μπρόκχαους, αρχικά σε έξι τόμους και ένα συμπληρωματικό τόμο κατά την περίοδο 1902-1905. Σε μια αγγελία στην Ακρόπολη της 12ης Δεκεμβρίου 1888, διαβάζουμε: «Εκείνοι που γνωρίζουν τα γερμανικά λεξικά Μπρόκχαους και Μάγερ, τα επονομαζόμενα εγκυκλοπαιδικά λεξικά, καθώς και τις γαλλικές εγκυκλοπαίδειες, γνωρίζουν φυσικά περί τίνος πρόκειται». Στην έκδοση αυτού του λεξικού συνεργάστηκαν και αρκετοί Αθηναίοι λόγιοι γερμανικής καταγωγής, όπως ο Μάρκος Μίντλερ, ο Στέφανος φον Στράιτ, ο Γεώργιος φον Στράιτ, ο Θεόδωρος φον Χέλντραϊχ, ο Γ. Μάιερ καθώς και ο ίδιος ο Μπαρτ.

Ας απολαύσουμε όμως τις έμμετρες διαφημίσεις των εκδόσεων των Μπαρτ και Χιρστ στη γνωστή σατιρική εφημερίδα της εποχής «Ο Ρωμηός»:¹⁰

«Ν. Πολίτη: Λεξικό, ΡΩΜΗΟΣ, 13 Νοεμβρίου 1888

Πολίτου Νικολάου μέγα Λεξικόν, με άλλους λόγους ήτοι Έγκυκλοπαιδικόν, Ό Μπαρτ κι ό Χιρστ εκδίδουν αυτό τὸ λεξικόν πού εἶναι μέγα ἔργον καί καταπληκτικόν. Τὸ πρῶτο τεῦχος θάβγει στὰ μέσα τοῦ Γεννάρη καί μόνον ἑννενήντα λεπτά θά πωληθῇ.

Καρόλου Ντίκενς: Ἄσμα τῶν Χριστουγέννων, Μέρος Α', ΡΩΜΗΟΣ, 26 Νοεμβρίου 1888.

Ἄσμα τῶν Χριστουγέννων ἐβγήκε πρῶτον μέρος, διήγημα τοῦ Δίκενς καί πλήρες ποικιλίας Παναῶς ό Παναγιώτης μετέφρασε ἑλευθέρως κι ό Μπαρτ κι ό Χιρστ εκδίδουν μετὰ φιλοκαλίας.

⁹Herrmann A. L. Degener, *Degeners Wer ist's?*, 10η έκδοση (σ. 62), Βερολίνο 1935.

¹⁰Ο «Ρωμηός» ήταν εβδομαδιαία εφημερίδα του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα γραμμένη καθ' ολοκληρίαν έμμετρα από τον ιδιοκτήτη της, τον σατιρικό ποιητή Γεώργιο Σουρή.

Παύλου Φαφουτάκη: Κρητικά Τραγούδια, ΡΩΜΗΟΣ, 16 Σεπτεμβρίου 1889.

Τοῦ Παύλου Φαφουτάκη τραγούδια κρητικά, περίεργα, ώραϊα, καὶ δὴ πολεμικά, ὅπου ὑμνοῦνται τόσοι γενναῖοι πατριῶται... Τύποις Ἀθηναΐδας.. ὁ Μπάρτ κι ὁ Χίρστ ἐκδόται.

Κοῦπερ «Ὁ Τελευταῖος τῶν Μοϊκανῶν», ΡΩΜΗΟΣ, 11 Νοεμβρίου 1889.

Ἴδου κι ὁ τελευταῖος ὁ τῶν Μοϊκανῶν, τοῦ νέου Ἀλεξάκη μετάφρασις καλή, μεστή ἐπεισοδίων ώραϊων καὶ σκηνῶν, καὶ χάρις οὐκ ὀλίγη κί' ὠφέλεια πολλή. Ἔργον τοῦ Ἀγγλου Κοῦπερ, ὁ Μπάρτ κι ὁ Χίρστ ἐκδόται, καὶ παρέτε τὴν ὅλοι καὶ ἄχυρα μὴν τρῶτε.

«Ὁ Ἐξηνταβελόνης» ΡΩΜΗΟΣ, 26 Δεκεμβρίου 1887.

Ἐνῶ δὲ τὸ κεφάλι μας μὲ συγγραφὰς θολώνει, ἐξέδωσε κι ὁ φίλος Μπάρτ τὸν Ἐξηνταβελόνη, κατὰ λαμπρὰν μετάφρασιν τοῦ πάλαι Οἰκονόμου καὶ σπεύσατε πρὸς ἀγορὰς τοῦ πολυτίμου τόμου».

Ὅπως πληροφορούμεθα ἀπὸ σχετικὴ ἀνακοίνωση,¹¹ ἡ κοινὴ εἰταιρεία πέρασε τὸ 1901 ἐξολοκλήρου στὰ χέρια τοῦ Μπαρτ. Τότε μάλλον ἀρχισε καὶ ἡ συνεργασία του με τὸν Κάρολο Μπεκ (Karl Beck), ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὴ Σύρο τὴν 26ῃ Δεκεμβρίου 1854 καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1875, ὅπου ἀσχολήθηκε με τὴ βιβλιοπωρία, ἀρχικὰ μόνος καὶ στὴ συνέχεια συνεργαζόμενος με τὸν Μπαρτ. Τὸ βιβλιοπωλεῖο του βρισκόταν στὴν πλατεία Συντάγματος καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς συνεργασίας του με τὸν Μπαρτ, ἔφερε τὴ διάκριση «Προμηθευταὶ τῆς Βασιλικῆς Αὐλῆς». Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐν λόγω συνεργασίας, ἐκδίδουν μεταξύ ἄλλων ἓνα εἰκονογραφημένο τουριστικὸ Οδηγὸ τῆς Ἀθήνας καὶ τῶν Περιχώρων («Illustrated Guide to Athens and the Environs») ποὺ εἶχε συνταχθεῖ με βάση τα γνωστὰ εγχειρίδια γιὰ τοὺς περιηγητὲς τῆς ἐποχῆς (Baedeker, Joanne κ.λπ.). Στὴν «Εστία» τῆς 31ῃς Δεκεμβρίου 1905 διαβάζουμε (Εἰκ. 1):

¹¹Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die verwandten Geschäftszweige, N° 205, Λεῖψια 3.9.1901, σ. 905.

ΤΑ ΗΝΩΜΕΝΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΕΣΤΙΑ 31 Δεκ. 1905.

ΜΠΕΚ ΚΑΙ ΜΠΑΡΤ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Περιλαμβάνουσι :

- 1) **ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ** εφωδιασμένον μὲ τὰ σπουδαιότερα συγγράμματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑσπερίας καὶ μὲ Πλουσιωτάτην συλλογὴν χρυσοδέτων ἑβδίδων διὰ μικροῦς καὶ μεγάλους, κατὰλλήλων διὰ
- ΔΩΡΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΤΟΥΣ**
- 2) **ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ** μὲ τὰ ἐκλεκτότερα τε, ἰαχίαι κλασσικῆς καὶ νεωτέρας μουσικῆς ὧλων τῶν μουσουργῶν καὶ πασῶν τῶν ἐκδόσεων.
- 3) **ΤΜΗΜΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ** ἀναλαμβάνον δι' ἰδίων ἐξόδων ἢ δι' ἐφόρων ἔργων καθὼς καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν πώλησιν καὶ διὰ ἑοσιν οἰουδήποτε συγγράμματος.
- 4) **ΤΜΗΜΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΝ** ἐδίδσκονται ἐκλεκταὶ συλλογαὶ Φωτογραφικῶν, Φωτοτυπιῶν καὶ Χρωματογραφικῶν. — Λευκώματα καὶ συλλογαὶ ἔργων τῶν διασημοτέρων ζωγράφων.

Τίμαι εἰς ὅλα τὰ εἶδη **ΑΝΕΠΙΔΕΚΤΟΙ ΣΥΝΑΓΩΝΙΣΜΟΙ** καὶ πληρωμαὶ εἰς μνησίαις δι...

ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑΙ ΕΚΤΕΛΟΥΝΤΑΙ ΤΑΧΙΣΤΑ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Εικ. 1. Αγγελία του βιβλιοπωλείου Μπεκ και Μπαρτ στην «Εστία» της 31ης Δεκεμβρίου 1905.

Η βιβλιοεμπορική δραστηριότητα του Μπεκ ουσιαστικά έληξε το 1910, όταν μεταβίβασε το μερίδιό του, δηλαδή το 50%, έναντι 25.000 δραχμών στον Κώστα Ελευθερουδάκη, ο οποίος από το 1889 εργαζόταν εκεί και που τον Ιούνιο 1901 είχε εξαγοράσει από τον προαναφερθέντα εκδοτικό οίκο Νιλσόν «Γαλλικό και Διεθνές Βιβλιοπωλείο», δηλ. το τέως βιβλιοπωλείο του Καρόλου Μπεκ.

Η αναγγελία της ενοποίησης των βιβλιοπωλείων Κ. Ελευθερουδάκη και Beck & Barth έγινε στις 14 Ιουλίου 1910. Έτσι δημιουργείται μία νέα και δυναμική βιβλιοεμπορική επιχείρηση με την επωνυμία «Ελευθερουδάκης & Μπαρτ», η οποία στεγαζόταν για πολλά χρόνια στο γνωστό μεγάλο και επιβλητικό κατάστημα της γωνίας της πλατείας Συντάγματος και οδού Σταδίου. Ο συνεταιρισμός του Ελευθερουδάκη με τον Μπαρτ δεν διήρκεσε πολύ. Από το 1918 έως το 1924 ο τελευταίος διατηρεί βιβλιοπωλείο στην οδό Πανε-